

Περίληψη

Στο επίκεντρο της Έκθεσης του ΙΝΕ ΓΣΕΕ για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του 2017 βρίσκεται η αξιολόγηση της τρέχουσας κατάστασης της οικονομίας και της αγοράς εργασίας, καθώς και του κοινωνικού κόστους που προκαλεί η συνέχιση της πολιτικής της λιτότητας και της υπερφορολόγησης. Επίσης, η εξέταση βασικών μακροοικονομικών μετασχηματισμών και η σημασία τους στη διαμόρφωση των προϋποθέσεων για τη μετάβαση της οικονομίας σε διατηρήσιμη μεγέθυνση. Τα βασικά συμπεράσματα της Έκθεσης για την πορεία της οικονομίας το 2016 και για την προοπτική της το επόμενο χρονικό διάστημα είναι τα εξής:

Η ασκούμενη πολιτική δημοσιονομικής λιτότητας έχει φτάσει σε ακραία όρια τόσο ως προς τη μείωση των κοινωνικών δαπανών όσο και ως προς την υπερφορολόγηση. Η συνέχιση της ίδιας πολιτικής θα υπονομεύσει περαιτέρω τις βασικές δημοσιονομικές λειτουργίες, τη φερεγγυότητα του δημόσιου τομέα και τη βιωσιμότητα του χρέους. Η εκτίμησή μας είναι ότι με δεδομένη την τρέχουσα δημοσιονομική κατάσταση η μείωση του πιστωτικού ρίσκου της χώρας, και συνεπώς του κόστους δανεισμού, όπως και η πιθανότητα εξόδου της χώρας για δανεισμό στις αγορές, είναι μικρή. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η υπερφορολόγηση δεν δημιουργεί βιώσιμα πρωτογενή πλεονάσματα, ενώ η εύθραυστη και αβέβαιη τάση μεγέθυνσης της οικονομίας δεν δημιουργεί διατηρήσιμες προσδοκίες δημοσιονομικής φερεγγυότητας. Η ένταξη της οικονομίας στο πρόγραμμα ποσοτικής χαλάρωσης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) θα διευκόλυνε την έξοδο της χώρας στις αγορές, δεν θα είχε όμως προσδιοριστικό ρόλο στην ανάκτηση της φερεγγυότητας της χώρας.

Η ένταση της δημοσιονομικής λιτότητας τα αμέσως επόμενα χρόνια, κατά τα οποία η οικονομία καλείται να πετύχει πολύ υψηλά πρωτογενή πλεονάσματα, θα επηρεάσει αρνητικά τη φοροδοτική ικανότητα των νοικοκυριών, τη δυνατότητα κάλυψης των δανειακών τους υποχρεώσεων και την κατανάλωση. Αυτό θα έχει ως άμεσο αποτέλεσμα την επιδείνωση του προβλήματος φερεγγυότητας του τραπεζικού τομέα, αν δεν ενεργοποιηθούν αντισταθμιστικές δυνάμεις, και της επεκτατικής προοπτικής του πραγματικού τομέα της οικονομίας.

Σε μακροοικονομικό επίπεδο υπάρχουν ενδείξεις ανάκαμψης του πραγματικού τομέα το γ' τρίμηνο του 2016, καθώς σημειώθηκε αύξηση του πραγματικού Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) κατά 1,5%. Η εκτίμησή μας είναι ότι η επεκτατική δυναμική της οικονομίας είναι εύθραυστη και ενδογενώς αδύναμη. Σε όρους ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας, η ανάκαμψη του πραγματικού τομέα βασίστηκε κυρίως στους κλάδους της μεταποίησης και της πληροφορικής και επικοινωνίας, ενώ σε όρους απασχόλησης συνέβαλαν επίσης η γεωργία και οι χρηματοοικονομικές υπηρεσίες. Η μεγάλη αύξηση της παραγωγής στον κλάδο

των κατασκευών θεωρείται συγκυριακή. Επιπλέον, η βελτίωση της απασχόλησης στο σύνολο της οικονομίας αφορά κυρίως επισφαλείς θέσεις εργασίας. Κατά την άποψή μας, στην παρούσα φάση, δεν παρατηρείται κάποιος ουσιαστικός παραγωγικός μετασχηματισμός που θα δημιουργούσε βάσιμες προσδοκίες μετάβασης της οικονομίας σε νέο, εξωστρεφές και διατηρήσιμο μοντέλο οικονομικής μεγέθυνσης.

Από την πλευρά της ενεργού ζήτησης, οι συνολικές ακαθάριστες επενδύσεις παρουσίασαν άνοδο κατά 623 εκατ. ευρώ το γ' τρίμηνο του 2016, ενώ η ιδιωτική κατανάλωση αυξήθηκε κατά 570 εκατ. ευρώ. Ομοίως, το εμπορικό ισοζύγιο εμφάνισε σημάδια οριακής βελτίωσης, κυρίως λόγω της αυξημένης τουριστικής κίνησης. Ωστόσο, η εξέλιξη αυτή και στις τρεις συνιστώσες, μολονότι θετική, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει δυναμική ή ότι αποτελεί σαφή ένδειξη σταθεροποίησης της οικονομίας δεδομένων των δημοσιονομικών εξελίξεων και της αβέβαιης συμπεριφοράς της κατανάλωσης.

Η κατανάλωση σημειώνει σημαντική απόκλιση από το διαθέσιμο εισόδημα μετά το 2012. Τα νοικοκυριά, στο σύνολό τους, εμφανίζονται να έχουν αρνητικές νέες αποταμιεύσεις. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το ότι τα νοικοκυριά έχουν αρνητικό νέο δανεισμό συνεπάγεται ότι είναι πολύ πιθανό η κατανάλωση να χρηματοδοτείται από μη δηλωμένα εισοδήματα και από τη μείωση του πλούτου τους.

Ωστόσο, η μείωση του πλούτου των νοικοκυριών έχει αρνητική επίδραση στις καταθέσεις τους και στη δυνατότητα ικανοποίησης των φορολογικών και των δανειακών υποχρεώσεών τους. Το ίδιο ισχύει και για τον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας. Οι προαναφερόμενες τάσεις επηρεάζουν αρνητικά τη φερεγγυότητα του τραπεζικού συστήματος και προκαλούν εμπλοκή στο ρόλο του στο σύστημα πληρωμών και χρηματοδότησης της οικονομίας. Ως προς το ζήτημα αυτό, η ένταξη της οικονομίας στο πρόγραμμα ποσοτικής χαλάρωσης θα είχε σταθεροποιητική επίδραση στο τραπεζικό σύστημα, ωστόσο χρονικά περιορισμένη.

Παρατηρείται ένας μικρού μεγέθους και αργός μετασχηματισμός της σύνθεσης των επενδύσεων με τον κύριο όγκο να προέρχεται από επιχειρήσεις σε σύγκριση με την προηγούμενη περίοδο, που προερχόταν από τα νοικοκυριά. Οι επιχειρήσεις έχουν υποστεί απώλεια κεφαλαιακού αποθέματος ύψους 33,9 δισ. ευρώ στο διάστημα β' τρίμηνο 2009-β' τρίμηνο 2016, ενώ για το σύνολο της οικονομίας το αντίστοιχο μέγεθος υπερβαίνει τα 76 δισ. ευρώ. Σημειώνεται ότι, παρά την αύξηση των ακαθάριστων επενδύσεων των επιχειρήσεων, οι καθαρές επενδύσεις εξακολουθούν να είναι αρνητικές, μειώνοντας περαιτέρω το κεφαλαιακό απόθεμα της οικονομίας.

Οι συνθήκες στο διεθνές περιβάλλον χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερη αβεβαιότητα, επομένως οι προσδοκίες για ενδεχόμενη βελτίωση της εξαγωγικής επίδοσης της ελληνικής οικονομίας είναι υψηλού ρίσκου. Οι εξαγωγές αυξάνονται οριακά μέσω της υποκατάστασης των εξαγωγών υπηρεσιών από εξαγωγές προϊόντων, με το

εμπόριο καυσίμων και τις θαλάσσιες μεταφορές –που αποτελούσαν σημαντικές συνιστώσες των εξαγωγών– να παρουσιάζουν κάμψη. Ο εξαγωγικός τομέας καλείται να αυξήσει το μερίδιό του στο σύνολο του διεθνούς εμπορίου, το οποίο το 2015 συρρικνώθηκε κατά 12%, ενώ οι προοπτικές μετά το Brexit και την αβεβαιότητα που συνοδεύει την αλλαγή πολιτικής ηγεσίας στις ΗΠΑ, καθώς και η πιθανή ενεργοποίηση προστατευτικών πολιτικών δεν είναι ενθαρρυντικές για τις εξαγωγικές προοπτικές της χώρας.

Με βάση τα τελευταία δημοσιευμένα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ), το επίσημο μη εποχικά διορθωμένο ποσοστό ανεργίας το γ' τρίμηνο του 2016 ανήλθε σε 22,6%. Το σύνολο των απασχολούμενων ανήλθε σε 3.736,7 χιλιάδες άτομα (εκ των οποίων οι 2.473,7 χιλιάδες είναι μισθωτοί), ενώ οι άνεργοι ανήλθαν σε 1.092,6 χιλιάδες άτομα. Από τα στοιχεία αυτά μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τα μεγέθη της απασχόλησης και της ανεργίας κατά το 2016 συνεχίζουν με τον ίδιο ρυθμό την τάση οριακής βελτίωσης που ξεκίνησε το 2014 και συνεχίστηκε και το 2015.

Κάνοντας χρήση εναλλακτικών δεικτών εκτίμησης του ποσοστού ανεργίας, που αποτυπώνουν πληρέστερα την κατάσταση της αγοράς εργασίας και που λαμβάνουν υπόψη τους ανέργους, τους αποθαρρημένους ανέργους, το λοιπό εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό και τη μη ηθελημένη μερική απασχόληση, συμπεραίνουμε ότι αυτό που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε ως «πραγματικό» ποσοστό ανεργίας φτάνει το 29,6%.

Το 68,9% των εργαζομένων με μερική απασχόληση δηλώνει ότι ο λόγος για τον οποίο απασχολείται με αυτή τη μορφή εργασίας είναι ότι δεν μπορούσε να βρει πλήρη απασχόληση. Η μακροχρόνια ανεργία συνεχίζει να κινείται σε ποσοστό μεγαλύτερο του 70%. Εξετάζοντας άλλα ποιοτικά χαρακτηριστικά της ανεργίας, παρατηρούμε ότι το ποσοστό ανεργίας εμφανίζεται σημαντικά υψηλότερο στις γυναίκες (27,2%) σε σχέση με τους άνδρες (18,9%) και στις νεότερες ηλικίες σε σχέση με τις γηραιότερες. Ειδικότερα, η ανεργία στην ηλικιακή ομάδα 15-24 ετών βρίσκεται στο 44,2%, στην ηλικιακή ομάδα 25-29 ετών στο 33,2%, στην ηλικιακή ομάδα 30-44 ετών στο 21,5%, στην ηλικιακή ομάδα 45-64 ετών στο 18,5% και τέλος στην ηλικιακή ομάδα 65-74 στο 13%. Είναι επίσης σημαντικό να τονίσουμε ότι το επίπεδο εκπαίδευσης έχει μικρή μόνο επίδραση στο επίπεδο της ανεργίας.

Ο συνδυασμός υψηλής ανεργίας, και ειδικά της υψηλότερης μακροχρόνιας ανεργίας, με τις συγκεκριμένες ρυθμίσεις για την κάλυψη των ανέργων οδηγεί σε εντεινόμενη εργασιακή ανασφάλεια, χαμηλή εισοδηματική ποιότητα και αύξηση της έντασης εργασίας, όπως δείχνουν τα στοιχεία του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ). Τα δεδομένα αυτά καθιστούν την περαιτέρω ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων, όπως αποτυπώνεται από τους δείκτες νομικής προστασίας της απασχόλησης, απολύτως αναποτελεσματική, καθώς θα οδηγούσε σε παραπέρα κατακερματισμό και συνεπακόλουθη αύξηση των ανισο-

τήτων μεταξύ των διαφορετικών ομάδων των εργαζομένων, γεγονός που θα είχε αρνητική επίπτωση και στην εξέλιξη της παραγωγικότητας της εργασίας.

Σε σχέση με το επίπεδο του μέσου μισθού στον ιδιωτικό τομέα παρατηρούμε από την επεξεργασία των στοιχείων της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (β' τρίμηνο του 2016) την εξής κατανομή των καθαρών μηνιαίων αποδοχών και του ποσοστού των μισθωτών, που αμείβονται αντίστοιχα: κάτω των 800 ευρώ ποσοστό 51,6% (15,2% μέχρι 499 ευρώ, 23,6% μεταξύ 500-699 ευρώ και 12,8% μεταξύ 700-800 ευρώ), μεταξύ 800-999 ευρώ ποσοστό 17,3% και άνω των 1.000 ευρώ ποσοστό 17,8% (11,1% μεταξύ 1.000-1.299 ευρώ και 6,7% άνω των 1.300 ευρώ). Αντίστοιχα στον ευρύτερο δημόσιο τομέα: κάτω των 800 ευρώ ποσοστό 11% (3,1% έως 499 ευρώ, 3,5% μεταξύ 500-699 ευρώ και 4,4% μεταξύ 700-799 ευρώ), μεταξύ 800-999 ευρώ ποσοστό 23,6% και άνω των 1.000 ευρώ ποσοστό 54,4% (38,5% μεταξύ 1.000-1.299 ευρώ και 15,7% άνω των 1.300 ευρώ).

Στη διάρκεια του 2016 η κατάσταση στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων παρέμεινε αμετάβλητη, καθώς εξακολουθούσαν να ισχύουν και να εφαρμόζονται οι νομοθετικές ρυθμίσεις που θεσμοθετήθηκαν τα προηγούμενα χρόνια. Το 2016 οι εθνικές ή τοπικές κλαδικές Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας (ΣΣΕ) εξακολουθούν να είναι εξαιρετικά λίγες σε αριθμό, ενώ για έβδομη χρονιά οι ΣΣΕ σε επίπεδο επιχείρησης υπερτερούν συντριπτικά. Με βάση τα στοιχεία του Υπουργείου Εργασίας το 2016 υπογράφηκαν μόνο 10 κλαδικές/ομοιοεπαγγελματικές συλλογικές συμβάσεις. Αντίθετα ο αριθμός των επιχειρησιακών ΣΣΕ ανέρχεται σε 318, αντιπροσωπεύοντας το 95,21% του συνόλου των ΣΣΕ. Οι προσλήψεις με πλήρη απασχόληση έχουν υποχωρήσει από 79% το 2009 σε 45,3% το 2016. Παράλληλα, ενώ το 2009 οι προσλήψεις με ευέλικτες μορφές εργασίας αντιστοιχούσαν στο 21% του συνόλου των προσλήψεων, το 2016 αντιστοιχούν στο 54,7%.

Η περίοδος 2010-2015 συνοδεύτηκε από ιδιαίτερα αρνητικές κοινωνικές επιπτώσεις, όπως εκφράζονται από τους σχετικούς δείκτες φτώχειας και ανισότητας. Ο δείκτης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού αυξήθηκε από 27,7% το 2010 σε 35,7% το 2015. Όπως ήταν αναμενόμενο, το μεγαλύτερο ποσοστό εντοπίζεται στους ανέργους, το οποίο αυξήθηκε την περίοδο 2010-2015 κατά 14,3%. Το ποσοστό φτώχειας στους μισθωτούς εργαζομένους αυξήθηκε σημαντικά μετά το 2011, και το 2015 βρίσκεται κοντά στο 18%. Όσον αφορά τις υπόλοιπες πληθυσμιακές ομάδες, εμφανίζουν αύξηση στο ποσοστό φτώχειας μέσα στην κρίση με εξαίρεση τους συνταξιούχους, οι οποίοι παρουσιάζουν μείωση της τάξης των 2,2 ποσοστιαίων μονάδων μεταξύ 2010-2015. Το γεγονός ότι οι συνταξιούχοι αποτελούν μια από τις πολυπληθέστερες κοινωνικές ομάδες συνέβαλε σημαντικά στη συγκράτηση του συνολικού ποσοστού φτώχειας.

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αναφέρουμε ότι το ποσοστό των εργαζομένων στο όριο της φτώχειας που έχουν συμβάσεις ορισμένου χρόνου είναι περίπου τριπλάσιο από εκείνο των εργαζομένων με συμβάσεις αορίστου χρόνου. Τα ευρή-

ματα αυτά καθιστούν προφανές πως οι σταθερές σχέσεις απασχόλησης όχι μόνο περιορίζουν την αβεβαιότητα των εργαζομένων ως προς το εργασιακό μέλλον τους, αλλά ταυτόχρονα εξασφαλίζουν και ένα σαφώς καλύτερο βιοτικό επίπεδο. Βέβαια, παρατηρούμε ότι σε όλες τις περιπτώσεις υπάρχει αύξηση του ποσοστού των εργαζομένων που βρίσκεται στο όριο της φτώχειας. Εξαίρεση συνιστούν οι εργαζόμενοι με συμβάσεις αορίστου χρόνου στους οποίους το αντίστοιχο ποσοστό παρουσιάζει πτώση μεταξύ των ετών 2009 και 2015. Η μείωση αυτή υποδεικνύει πως η σύναψη συμβάσεων αορίστου χρόνου θωρακίζει τους εργαζομένους από τη γενικότερη τάση επιδείνωσης των όρων διαβίωσης και φτωχοποίησής τους.

Η θέση των ελληνικών νοικοκυριών, ειδικά των φτωχότερων, επιβαρύνεται δυσανάλογα από την άμεση φορολόγηση, καθώς η αναλογία φόρου εισοδήματος και πλούτου ως προς το ακαθάριστο εισόδημα του 20% των πιο φτωχών νοικοκυριών ήταν υψηλότερη σε σχέση με το 20% των πλουσιότερων. Όσον αφορά την εξέλιξη της οικονομικής ανισότητας προκύπτει μια αύξηση κατά την περίοδο 2010-2015. Ειδικότερα παρατηρούμε ότι ο δείκτης S6/S1 στη διάρκεια της κρίσης εμφανίζει σημαντική αύξηση της τάξης του 38,3%. Η μεταβολή αυτή υποδεικνύει πως η κρίση στην Ελλάδα έπληξε περισσότερο τα χαμηλότερα τμήματα της εισοδηματικής κατανομής. Όξυνση της ανισότητας παρατηρείται σε όλες τις κοινωνικοοικονομικές ομάδες του πληθυσμού, με εξαίρεση τους δημόσιους υπαλλήλους και τους συνταξιούχους. Ιδιαίτερα ανησυχητική ωστόσο κρίνεται η εκρηκτική αύξηση της ανισότητας μεταξύ των ανέργων, η οποία αποδίδεται στη μείωση του αριθμού των δικαιούχων επιδόματος ανεργίας σε συνδυασμό με την εκτόξευση της μακροχρόνιας ανεργίας. Η ανισότητα στη χώρα μας θα ήταν οξύτερη χωρίς τις κοινωνικές μεταβιβάσεις και ειδικά τις συντάξεις.

Τέλος, στο Κεφάλαιο 5 της Έκθεσης παρουσιάζονται οι βασικές εκτιμήσεις και θέσεις της Γενικής Συνομοσπονδίας για το ρυθμιστικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας και για την αντιμετώπιση του φαινομένου της αδήλωτης εργασίας.